

הולך את חכמים יחכם

הנה נא לי שתי בנות

תיאורם של אנשי סדום הסובבים את ביתו של לוט אפל ודרמטי. בפנים הבית נצורים לוט, משפחתו ומי שהוא סבור לזהות כשני עוברי אורח שבאו בצל קורתו. מבחוץ נקהלים עליהם כל אנשי העיר, כולם חורשי מזימות רשע כנגדם ונעדרים כל גבול מוסרי שירסן אותם בזעמם. האיום המוחשי הוא מעשה תועבה כנגד שני האורחים: "הוציאם אלינו ונדעה אתם!"

הנקודה הקשה ביותר במהלך ההתרחשות היא כאשר לוט פותח את דלת ביתו ויוצא דרכה החוצה. משל היה מנהל משאיומתן במצבי מתח וסיכון, הוא מביא עמו הצעה שתקדם את פתרון הבעיה: "הנה נא לי שתי בנות... אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם – רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קִרְתִּי".

כיצד יש לשפוט מעשה זה של לוט?

המשנה דנה במציאות קרובה:

האישה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי; בזמן ששניהם עומדים לקלקלה – האיש קודם לאישה.^א

רבנו עובדיה מברטנורא, בפירושו על המשנה, כותב שהאישה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי, מאחר וביזיונה גדול מזה של האיש. אולם כאשר מדובר במקרה שבו "שניהם עומדים לקלקלה" – נתונים לאיום של חילול כבודם באונס – האיש קודם לאישה, מאחר ו"זו דרכה בכך, וזה אין דרכו בכך". בשני המקרים מדובר באונס, שאותו משווה התורה לרצח^ב, אולם במקרה של האיש מתווספת לכך גם העובדה שמדובר במעשה בלתי טבעי, המהווה פגיעה חמורה עוד יותר.

מבחינה זו, הייתה הכרעתו היבשה של לוט נכונה. אכן, הגורל שבידו מסר את בנותיו היה חמור פחות מן האיום שנשקף לאורחיו. אך בוודאי שאין הנידון דומה כלל לראיה. המשנה עוסקת במקרה שבו אין לאדם שליטה על הגורל המר הנשקף לשבויים מידי שוביהם, ובידו נתונה רק ההחלטה מי מהם קודם – במידה ולא ניתן לפדות את שניהם. לא כך בנידון לוט

א. הוריות ג: ז.

ב. ראה דברים כב כו.

ובנותיו, שם מדובר באב המוסר את בנותיו במו ידי ליד הרשעים, ובכך נעשה כשותף לפשע וכמי שמכניס אותן ללוע הארי. כלום יש עיוות מוסרי חמור מזה? ועדיין, לא ניתן להתעלם ממורכבות התמונה. בצד השאלה הזועקת, כיצד היה לוט מסוגל למעשה מעין זה ומדוע חשב שיש לו הזכות (או החובה) להציל את אורחיו במחיר הפקרת בנותיו, יש גם צד אחר שבו מצטייר לוט כאדם שמסר את נפשו עד הקצה האחרון על חובתו להגן על שלום אורחיו הבאים בצל קורתו. מבחינה זו, אף שהצדקת מעשהו אינה מתקבלת על הדעת, אפשר שיש לשפוט אותה כטעותו של אדם שמגמתו לטובה ולא כביטוי לרשע פנימי ולעיוות מוסרי חמור.

עושה כמעשה סדום, או נותן נפשו על אורחיו?

מסתבר שגם בדברי חז"ל אין הכרעה חד משמעית המקובלת על הכול. הרמב"ן החמיר לשפוט את לוט, וכתב:

מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו, שהיה טורח מאוד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו, אבל שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב, שלא היה עניין הזימה בנשים רחוק בעיניו, ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו.

משמע, לא זו בלבד שלוט היה "מחמיר" גדול בהלכות הכנסת אורחים, הוא היה גם "מקל" גדול בהלכות הצניעות והטוהר. משום כך, כשעמדה בפניו הברירה אם יניח לאורחיו להיפגע בעודם שוהים תחת חסותו או שמא יפקיר את בנותיו למה שעל-פי דעתו אינו גורל נורא כל כך, לא היסס מלבחור באפשרות האחרונה.

נראה שמקורה של השקפה זו בדברי המדרש, המחמיר עם לוט עוד יותר:

מכאן אתה למד שבשעה שנתפרש מן אברהם – וכתוב בו "ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן", זה סדום – ראה לוט שהיו אנשי סדום שטופין בזימה, בחר בסדום להיות עושה כמעשיהן. מניין? שכן הוא אומר להם לאנשי סדום "הנה נא לי שתי בנות וגו'". בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו ליהרג על בנותיו ועל אישתו, והורג או נהרג, וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן? אמר לו הקב"ה: חייך, לעצמך את משמרן! ולבסוף תינקות של בית רבן משחקין וקורין: "ותהרין שתי בנות לוט מאביהן". אמר רב נחמן: מניין שכל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עבירה, סוף מאכילין אותו מבשרו? – מלוט.^ג

המדרש מפליג בגנותו של לוט, ובא עמו חשבון למפרע על עצם בחירתו להתגורר בסדום, מקומם של אנשי הרשע והזימה. לא זו בלבד שבחירתו להפקיר את בנותיו מלמדת על קלות העניין בעיניו, אלא שהיא גם מעידה על כך שמלכתחילה לא בא לשבת בסדום אלא כדי להידבק בדרכיהם הרעות – "בחר בסדום להיות עושה כמעשיהן".

אלא שדבר זה קשה לאומרו כשאנו מתבוננים בפשטי המקראות. בחירתו של לוט בכיכר הירדן מוצגת בתורה כנובעת משיקול כלכלי גרידא: "וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה"⁷. זאת ועוד, בנשיאת עיניו להשקיף למרחוק יכול לוט להבחין במאגרי המים ובכרי המרעה הרחבים, אולם לא בחטאיהם של בני סדום...

בפרט קשה להלום את דברי המדרש, המציירים את לוט כרשע הקרוב למזיד, יחד עם העובדה שבסופו של דבר זכה להינצל מגורלה המר של סדום. אמת שלא בזכותו ניצל אלא בזכות קרבתו לאברהם, אך אם היה רשע כאנשי סדום – האם היה ניצל בכך?

לזכותו של לוט עומדת גם מידת הכנסת האורחים, שאותה למד מביתו של אברהם ובה דבק גם במקום הרשע, שבו נחשבה למוקצה מחמת מיאוס. כמו כן, התורה מעידה על לוט שכדי להביאו לידי אותו מעשה מביך, שבגיניו הוא נזכר ללעג בפי תינוקות של בית רבן, הוצרכו בנותיו להשקותו לשוכרה. לולא כן, לא היה נשמע להן. אם כן, כיצד אפשר לומר עליו שלעצמו היה משמרן?

ואם בכל אלו לא די כדי להמעט מכובד אשמתו, הרי שמצאנו בדברי חז"ל גם מי שדורש את מעשהו לזכות. בפרקי דרבי אליעזר מתואר לוט כצדיק שלמד את אמונת הייחוד ומידת הכנסת האורחים מביתו של אברהם, והיה נוהג בהן ברמה בעודו יושב בסדום. כך מתוארת שם השתלשלות המעשה:

"הולך את חכמים יחכם"⁸ – זה לוט, שהיה הולך עם אברהם אבינו עליו השלום ולמד מדרכיו וממעשיו הטובים. אמר: מה עשה אברהם אבינו עליו השלום? עשה ביתו בית קיבול לחרן, וכל מי שהוא נכנס ויצא היה מקבלו ומאכילו ומשקהו, ואומר להם אמרו אחד הוא אלוקי אברהם בעולם. וכשבא לוט [לסדום] כך היה עושה.

וכיוון שהכריזו בסדום כל מי שהוא מחזיק בידו בפת לחם לעני ולאביון יישרף באש, והיה מתיירא מאנשי העיר... מעשות יום ויעש לילה, שנאמר: "ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער סדום", ולמה היו יושב בשער סדום? – אלא

ד. בראשית יג י.
ה. משלי יג כ.

שהיה מתיירא מאנשי העיר מעשות יומם, וראה שני המלאכים מהלכים ברחוב העיר והיה סבור שהם אורחי הארץ ורץ לקראתם, אמר להם: בואו ולינו בתוך ביתי ואכלו ושתו ונלכו לדרככם לשלום, ולא קיבלו האנשים עליהם, והחזיק בידם שלא ברצונם לתוך ביתו, שנאמר: "ויפצר בם מאד".
ראה אותם אחד מאנשי העיר ורץ והגיד לכל אנשי העיר, ונקבצו כולם כמנהגם... ומה עשה לוט? כשם שנתן משה נפשו תחת העם כך נתן לו את שתי בנותיו תחת שני המלאכים, שנאמר: "הנה לי שתי בנות"...!

השקפה זו על טיב אישיותו ומצבו הרוחני של לוט עומדת בסתירה גמורה לדברי המדרש שהובאו לעיל, וכמובן גם לדברי הרמב"ן. אמנם אין בדברים כדי ללמד שלוט צדק במעשהו, אך בעלי המדרש הזה מתארים את מסגרת ההתרחשות כמונעת מתוך רגשות חיוביים ואף נאצלים – "כשם שנתן משה נפשו תחת העם" (!) – ואינם חושדים בו כלל שהקל ראשו בזימה או שהיה נגוע בה בעצמו.

כיצד נוכל ליישב את שתי הדעות הקוטביות הללו, ששתיהן דברי אלקים חיים מפי חכמינו ז"ל?

השפעתה של סביבה רעה

כששתי נוסחאות בדברי חז"ל סותרות זו את זו, לעתים התירוץ הוא שאחת מהן מפליגה בדבריה מתוך מגמה חינוכית מסוימת¹. ברוח זו, נראה לומר שהעיקר הוא כדברי הפרקי דרבי אליעזר, שכן לא ייתכן שחכמים יחניפו או יישאו פנים לרשע ויתארו אותו כצדיק יותר ממה שראוי לו. אם כן, אישיותו של לוט כללה צדדים חיוביים רבים ומשמעותיים, וגם במעשה זה של הצעת בנותיו ניתן לראות כוונה טובה של מסירות נפש הראויה להערכה – גם אם המעשה עצמו פסול מכול וכול.

1. פרקי דרבי אליעזר, כה.
2. לכאורה השאלה המתבקשת היא מדוע לא מסר עצמו ממש, ואדרבה היה קרוב בזה יותר למבוקשם הבזוי של הנקהלים על הבית, וכיצד העדיף למסור תחתיו את בנותיו ולצאת בזה ידי חובת מסירות הנפש של המארח על אורחיו. ואולי יש לתרץ בפשטות שידע שהצעה מעין זו לא תהיה מקובלת על אנשי העיר, ובפרט שבאותו היום מינוהו שופט עליהם כמוכא ברש"י (יט א).
3. בלשון הגמרא: "לא דק, ולחומרא דלא דק" (סוכה ח, א). כאשר שתי לשונות מביאות לידי מסקנה הלכתית שונה, מסיקה הגמרא שאחת מהן לא דייקה. אמנם אי אפשר לומר שהלשון הבלתי מדויקת היא זו המקלה, שכן אז יבוא הלומד לעשות פחות מן המחויב מעיקר הדין ויחטא, ולפיכך תירוץ זה אפשרי רק לגבי הלשון המחמירה – שכן אפשר שחכמים יחמירו על האדם יותר מעיקר הדין.

מעתה נשאל, כיצד יש לתפוס את צדדי השלילה החמורים המתוארים במדרש תנחומא ובדברי הרמב"ן? מה ראו רבותינו להפליג בדבריהם ולצייר את לוט כרשע השטוף בזימה ולמחוק כל צד חיובי מדמותו?

על כך נאמר שלא באו חז"ל אלא ללמדנו כמה מוטעית הייתה בחירתו של לוט מלכתחילה, לבוא ולשכון במקומם של אנשי רשע מתוך שיקול כלכלי. בעלי המדרש מסיטים את המיקוד מן המעשה הנורא עצמו, שנבע מתוך רגשות סוערים בשעת מצוקה קשה ומידית, אל הגורם הראשוני – החלטתו של לוט להיפרד מעל אברהם הצדיק ולהתגורר בסדום.

אכן, שני דברים בולטים לשלילה בהנהגתו של לוט. ראשית, אין הוא נוקט פעולה כלשהי לנוכח הנהגתם של רועיו, שהיו מרעים את בהמותיו בשדותיהם של יושבי הארץ. ושנית, אין הוא מזדעזע מהצעתו של אברהם – "הפרד נא מעלי". אדרבה, הוא רואה בכך הזדמנות לסלול לעצמו דרך משלו ולהפיק רווח כלכלי נאה מאדמת כיכר הירדן הפורייה ועשירה במרעה ובמים.

בשני המקרים מגלה לוט להיטות אחר הממון, הגורמת לו לייחס לעצמו את הזכות על קרקע שטרם באה לידי בקניין ומערפלת את כושר הבחנתו באשר לשכניו החדשים. נראה שמתוך שתי הבחירות השגויות הללו הגיע בסופו של דבר לידי שיקול דעת מוטעה כל כך בפרשת בנותיו. אם היה לוט דבק בשכנותו של אברהם הייתה דעתו מיושבת עליו, אך מתוך השהייה בסביבתם של רשעים הושפע מהם – גם אם בלא יודעין – ובא לידי כך שמתוך כוונה טובה ונאצלת יצאה מתחת ידו שגגה חמורה, וסופו שבא לידי מעשה מכוער שנקשר בשמו לדיראון עולם^ט.

כך יתבאר דברי התנחומא, המחבר בין פרשה זו לפרשת שכרותו של לוט ומעשה בנותיו במערה, תוך שהוא דן את לוט למפרע על שם סופו ועוקץ אותו בחריפות: "לבסוף תינקות של בית רבן משחקין וקורין: 'ותהרין שתי בנות לוט מאביהן'".

כמה טעה לוט! אדם כמוהו, צדיק ובעל חסד, עתיד לאבד את כל עולמו ולהגיע למצב שבו כל מה שייזכר מחייו ואפילו מאותה פרשה הירואית של מסירות נפשו על אורחיו הוא אותו מעשה, שהשתיקה יפה לו. כל זאת, מפני שלא ידע לייחס את החשיבות הנכונה לשכנותו של הצדיק, ומשיקולי ממון העדיף לפנות לשכנותם של אנשי הרשעה. ודאי שלא נתכוון

ט. ואולי לזה נתכווין רש"י (בראשית יג יא) בפרשו את הפסוק: "ויסע לוט מקדם" – הסיע עצמו מקדמונו של עולם. אמר: אי אפשר לא באברהם ולא באלוקיו". הלהיטות אחר האדמה בנשיאת עיניו לסדום (ראה לשון המכילתא דרשב"י שמות יח כז: "ארבעה היו לוהטין אחר האדמה ולא נמצאו כראוי – קין ונח ולוט ועוזיהו") כמוה כבגיידה באברהם ובכל ערכיו הנושאים שם ה'.

לבוא לידי כך, אבל השגגה במקרה זה עולה זדון, וכמוהו כמי שנתיישב במקום מלכתחילה על מנת להידבק בתועבותיו.

על כך כותב מרן הרב זצ"ל:

מפני שהנפשות עומדות הכן להיות נפעלות מזולתן, על כן הננו רואים שהולך את חכמים יחכם, ואת צדיקים ילך בעקבותיהם, והמתחבר לרשעים יהיה כמותן, מפני שטבע הנפש הוא להתפעל מזולתה מהנפשות.¹

מתוך כך, נמצאו דברי הפרקי דרבי אליעזר ודברי מדרש תנחומא עולים בקנה אחד, ושניהם מקרא אחד דרשו: "הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע"². התנחומא מפליג לחומר ומוכיח את לוט על בחירתו הרעה להיות "רעה כסילים", כדי ללמדנו כמה יש להוקיר את הדבקות בצדיקים ובסביבה חינוכית טובה וערכית. הפרקי דרבי אליעזר מאיר את הצדדים הטובים באישיותו של לוט, אותם צדדים שבהם היה "הולך את חכמים" ודבק באברהם, צדדים שהביא עמו גם לתוך חשכת סדום. יפים הדברים לכל דור, ויהי רצון שנוכח לקיימם בעצמנו.

נחתום בדברי מרן הרב זצ"ל אודות חשיבות הדבקות בצדיקים והשפעתם הברוכה על סביביהם:

הנשמות הגדולות ספוגי האור של החפץ העליון הטוב ושל המחשבה והשירה הרוממה, הם הנותנים לכל האנושיות כולה את צורתה הבהירה האידיאלית... ממילא מובן שכל מה שיתאגד הציבור האנושי יותר אל אותם המקורות של החיים הרעננים והעדינים. משוקי טל החיים העליונים, בחירי העולם, ישרי לבב, הצדיקים והישרים, ככה יוסיפו אושר וגדולת חיים... וימים באים שתשים הדימוקרטיה אל לבה שאושר הכלל כולו תלוי בהדבקות הטהורה שיתדבק ההמון בכללו לאצילי הרוח...³

וכל מה שיהיה יותר דבק בתלמידי חכמים, דורשי אלקים באמת, כן יתעלה מעלה מעלה, להיות ממולא באמונה של חסן חכמה ודעת. "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי. זאת נחלת עבדי ד' וצדקתם מאתי אמר דיי"ב.⁴

י. עין אי"ה ברכות ג: לו.

יא. אורות הקודש ח"ד, עמ' תסו.

יב. ישעיהו נד יז.

יג. איגרות ראי"ה ח"א, איגרת כ.